

Усатий Г. О.,

доцент кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ПОТЕРПІЛИМ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: КОНЦЕПТ-АНАЛІЗ ЗАКОНОПРОЄКТУ

На розгляді у Комітеті Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності знаходиться проект Закону України «Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень» (реєстр. № 3892 від 17.07.20020), поданий Кабінетом Міністрів України.

Даний законопроект розроблений з метою підвищення гарантій прав потерпілих від насильницьких кримінальних правопорушень та їх близьких родичів і членів сім'ї шляхом надання їм державної соціальної допомоги у вигляді відшкодування шкоди.

Вказаного пропонується досягти шляхом визначення підстав та умов, а також порядку відшкодування за рахунок держави шкоди, завданої внаслідок насильницьких кримінальних правопорушень, що посягають на життя та здоров'я фізичної особи.

За результатами аналізу поданого проекту вважаємо за необхідне зазначити наступне:

1. Концептуально законопроект потребує належного коригування, на предмет відповідності основним конституційним вимогам:

1.1. адже усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (ст. 21 Конституції України). Разом з тим, ст. 24 Конституції України передбачає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками статі та іншими ознаками.

Статтю 56 Конституції України, передбачено, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Проте у випадках, коли шкода завдана не представниками органів державної влади чи місцевого самоврядування, держава має забезпечити ефективний механізм доступу до правосуддя та захисту своїх прав постраждалим від насильницьких злочинів, у тому числі права на відшкодування шкоди у випадку тривалості досудового та судового розслідування, неможливості встановити підозрюваного тощо.

1.2. У ч. 2 ст. 9 законопроекту зазначається «орган, який здійснив виплату з відшкодування шкоди, завданої насильницьким кримінальним правопорушенням, пред'являє цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого, або неосудної особи, якими завдану шкоди потерпілому внаслідок вчинення насильницького кримінального правопорушення та було виплачено кошти відповідно до цього Закону на будь-якій стадії кримінального провадження».

Але ж ст. 62 Конституції України чітко вказує на те, що «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду».

2.1. В цілому, нами підтримується ідея про те, що надання державної соціальної допомоги потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень у вигляді відшкодування шкоди дасть можливість захистити законні інтереси громадян, що потерпіли від злочинних посягань на їхні конституційні права, та стане реальним кроком на шляху утвердження України як соціальної та правової держави.

Проте, на нашу думку, у ст. 1. законопроекту кримінологічний термін «насильницьке кримінальне правопорушення» вживається у кримінально-правовому сенсі, до того ж у необґрунтовано вузькому значенні, а саме як «передбачене Кримінальним кодексом України умисне суспільно небезпечне діяння, внаслідок якого потерпілому заподіяно тяжке тілесне ушкодження або смерть, а також суспільно небезпечне діяння проти статевої свободи та статевої недоторканості або вчинене щодо дитини, яким потерпілому заподіяно фізичне або психологічне насильство».

Враховуючи вищезазначене, варто погодитись з професором Л. М. Кривоченко, яка вважає, що «практичні потреби суспільства повинні знаходити своє відображення в класифікації злочинів, визначати її задачі. Класифікація злочинів викликана до життя потребами вдосконалення практики боротьби зі злочинністю, поглибленням диференціації відповідальності залежно від тяжкості злочину» [1].

Саме тому, пропонується наступна дещо розширена орієнтовна класифікація насильницьких кримінальних правопорушень:

1) Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я, волі, честі та гідності (умисні вбивства: просте, при обтяжуючих, при пом'якшуючих обставинах; доведення до самогубства; умисне нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, у тому числі й при пом'якшуючих обставинах, погроза вбивством, погроза знищення майна загальнонебезпечним способом, побої і мордування, домашнє насильство, катування, незаконне позбавлення волі або викрадення людини, захоплення заручників, торгівля людьми, незаконне поміщення в психіатричний заклад. 2) Корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення (в яких насильство використовується як спосіб, чи як

засіб досягнення кінцевої мети): насильницький грабіж; розбій; вимагання; бандитизм. 3) Насильницькі кримінальні правопорушення, які посягають на громадський порядок (зокрема, злісне хуліганство). 4) Насильницькі статеві кримінальні правопорушення: зґвалтування; сексуальне насильство; примушування до вступу в статевий зв'язок тощо.

2.2. У ст. 1 законопроекту термін «близькі родичі та члени сім'ї» пропонується його розробниками як вичерпний перелік осіб, тобто по-суті, розробники законопроекту механічно продублювали визначення терміну «близькі родичі та члени сім'ї», яке дається у межах кримінального процесуального законодавства.

Проте, на нашу думку, даний перелік має можливість для суттєвого розширення за рахунок інших родичів чи близьких осіб, і тут певним правовим орієнтиром може стати оновлене антикорупційне законодавство, зокрема нове визначення «близьких осіб» у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції».

3. Зобов'язання потерпілих додавати до заяви документ, який підтверджує, що отримані ними медичні послуги, лікарські засоби та медичні вироби не включені до переліку тих, що фінансуються державою створюватиме значні перешкоди для отримання такого відшкодування, особливо у ситуації коди отримання безоплатної медичної допомоги абсолютно не гарантується, а навіть якщо гарантується то не забезпечується державою.

Вважаємо, що достатніми документами для підтвердження отримання медичних послуг, ліків чи медичних виробів є рекомендація, довідка чи рецепт від лікаря і документ, який підтверджує вартість отриманих послуг чи медичних засобів/виробів відповідною особою.

4. Можна також погодитись з аргументами окремих експертів [2], які справедливо зазначають – «надання повноважень регіональним центрам з надання безоплатної вторинної правової допомоги відшкодувати шкоду завдану насильницьким кримінальним правопорушенням може призвести до конфлікту інтересів та відповідних зловживань, а також суперечить стандартам надання послуг потерпілим від насильницьких злочинів.

Регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги є тими, хто забезпечує отримання підозрюваними, обвинуваченими безоплатної вторинної правової допомоги. У ситуації коли центром надається адвокат підозрюваному у насильницькою злочині і потерпіла особа від цього ж злочину звертається із заявою про відшкодування шкоди до цього ж центру, породжує недовіру до відповідної процедури та можливість потенційного конфлікту інтересів.

У зв'язку з цим при розробці Кабінетом Міністрів України відповідної постанови необхідно врахувати даний аспект та унеможливити конфлікт інтересів, що можна досягти, до прикладу, шляхом надання повноважень Міністерству соціальної політики по відшкодуванню шкоди, завданої насильницькими злочинами».

5. Незрозумілими, навіть після детального ознайомлення з пояснювальною запискою, залишаються конкретні критерії запропонованого у законопроекті мінімального розміру відшкодування шкоди, «який не може бути менше 40 % від встановленого на 01 січня відповідного року прожиткового мінімуму для працездатних осіб в розрахунку на одну особу на день звернення та розміру прожиткового мінімуму, який на початок 2020 року становив 2102 грн, тобто виплата не може бути меншою, ніж 841 грн, мінімальна сума річних витрат зі спеціального фонду Державного бюджету України на здійснення відшкодування з урахуванням кількості потерпілих за 2018 рік становитиме близько 20,5 млн грн.

При цьому, навіть самі розробники законопроекту песимістично оцінюють можливість справедливого розрахунку відповідних сум зазначаючи, що «прорахувати максимальний розмір таких виплат наразі неможливо, оскільки порядок визначення розміру шкоди, як передбачено у проекті Закону, встановлюється Кабінетом Міністрів України».

Федоренко О. А.,

молодший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ПРОСТУПКУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Чітке з'ясування природи проступку в кримінально-правовій доктрині України неможливе без дослідження конкретно-історичних та історично-емпіричних форм існування вказаного діяння в кримінальному законодавстві та праві, що діяло раніше на території сучасної України. Слід спробувати виявити певні прояви існування вказаного виду кримінального діяння. Залежно від етапу розвитку суспільства та держави розгляд історії розвитку категорії проступку в кримінально-правовій доктрині умовно можна поділити на умовних чотири етапи.

Перший етап бере свій початок ще із часів Київської Русі до поч. XIX ст. Дослідження поняття злочину у кримінально-правовій доктрині з часів Київської Русі до поч. XIX ст. свідчить про відсутність положень, які передбачали б безпосередній поділ кримінального діяння на злочин та проступок. Проте використання тих чи інших понять кримінального діяння, починаючи із Руської Правди, пов'язується з різними видовими об'єктами кримінально-правової охорони. Так, діяння, що посягали на життя, здоров'я, власність, статеву недоторканність згідно з правовими пам'ятками Київської Русі позначались як образа, «согрешеніє», «бесчинство», «творить криво», «творить зло», а порушення настанов князя — як «кто приступит сии правила», «а кто установление мое порушит»